

100 jaar plantentuin van het Natuurhistorisch
Museum Maastricht: deel 2

De Gladde slang terug op de Sint-Pietersberg

HET GAAT NIET MEER OM ALLE KNIKKERS

In mijn lagere schooltijd was knik-
keren of *kölse* een geliefd spelletje.
Bij ons werd altijd geknikkerd met
een kuiltje; in andere streken was
het spel er op gericht om knikkers
van tegenstanders weg te schie-
ten. Kuiltjes of *pötjes* werden ge-
maakt door met de hak van een
stevige schoen of klomp rond te
draaien en zo de grond ter plekke
een beetje uit te boren. Ondiepe
kuiltjes waren het verraderlijkst,
omdat de knikkers daar vaak bij te
hoge snelheid doorheen rolden. Er

Sjroevele, het leiden van de knik-
ker, werd beschouwd als vals spel
en kostte je onmiddellijk jouw
beurt. Bij het begin van het spel
gooide iedere deelnemer, van-
achter een met de schoenpunt
getrokken streep om de beurt zijn
knikker richting *pötje*. Wie *in ut*
pötje mikte of er het dichtste bij
lag mocht beginnen. Degene die
met handig, maar ook tactisch
spel de laatste knikker *potte* ging
strijken met de winst.

's Avonds werden de knikkers ge-

werden echter ook gaten met de hand uitgediept tot wel 20 cm. Ieder ontwikkelde zijn voorkeur, waarbij ook de keuze van de baan belangrijk was. Je had egale banen waar de aarde zoveel mogelijk werd aangestampt of aangeklopt, maar ook banen met veel steentjes of rul zand die het spel natuurlijk wat onvoorspelbaarder maakten. Ik herinner me nog de baan op ons tuinpad, waar ik zoveel mogelijk van mijn vriendjes naar toe probeerde te halen, gewoon omdat het thuisvoordeel van niet te onderschatten waarde bleek. Maar ook de baan op het schoolplein had mijn voorkeur. Op die baan maakte het nogal wat uit of je met *gewoéne* of *glaze kölse* speelde. *Gewoéne kölse* waren gemaakt van klei en dus uitermate kwetsbaar. Het was dus zaak voorzichtig om te gaan met de *kölsebühl* en deze zeker niet te *versjangeleren*. Dan had je kans dat de *gewoéne kölse* al snel uit elkaar vielen. *Glaze kölse* waren natuurlijk veel duurzamer, maar ook daar konden stukken vanaf springen. Over het algemeen werd ervan uitgegaan dat *eine glaze éveveul waerd wáas as tiën gewoéne*. Dat was ongeveer de ruilwaarde. Je had ook nog hele dikke glazen knikkers, *bômme*, waarvan de waarde door hun zeldzaamheid wel kon oplopen tot vijftig keer die van *eine glaze köls*. *Viskes* waren glazen knikkers die ongeveer de helft kleiner waren dan de gewone glazen, zij kwamen overeen met *viéfgewoéne*.

Meestal werd het spel om tactische redenen begonnen met de *gewoéne*. De meeste van mijn klasgenoten, veelal boerenjongens, vonden het verlies dan minder erg en je leerde tenslotte de baan kennen. Obstakels mochten al naar gelang de van te voren gemaakte afspraken worden verwijderd. Discussies daarover waren legio, evenals het vaststellen van *sjroevele*. Een knikker mocht maar kort contact hebben met de wijsvinger bij het mikken op het *pötje*.

teld en wat mij betreft opgepoetst bewaard in een oude gietijzeren soepketel die ik van mijn moeder had gekregen. Groot was de voldoening als bleek dat mijn vermogen weer was gegroeid. Het kwam zelden voor dat ik *keps* thuis kwam, dat ik al mijn knikkers voor die dag had verspeeld. Mijn jeugd is getekend door het spel. Het heeft mijn karakter gevormd. Het ging mij echt om de knikkers.

Tot zover deze nostalgische overwegingen. Mijn kinderen knikkerden overigens ook, maar ik geloof dat ze geen knikkers van klei meer hadden. Groot was mijn verbazing dat het spel in de loop der tijd nauwelijks veranderd was. Schokkend dat het profijt niet meer werd gekoesterd en 's avonds opgepoetst bewonderd werd. De gewoonte dat de winst op het eind van de dag over het schoolplein werd uitgestrooid en iedereen vrijelijk in de opbrengst kon graaien had zijn intrede gedaan.

Hoe treffend, ook strategisch, is de vergelijking met de Limburgse natuur. Tegenwoordig aangeduid als goud (*bômme*), zilver (*viskes*) en brons (*glaze*); buiten de edelmetaalgebieden de voor de biodiversiteit zo belangrijke landschapselementen (*de gewoéne*). De laatste zijn zo gewoon al niet meer. Ondanks de inzet van veel natuurbeschermers veelal *versjangeleerd*, net als de *gewoéne* vermalen tot hun oorsprong in het streven naar vruchtbare grond. En wanneer kijken we nog met trots naar onze glazen parels? De animo om ze te poetsen is er niet meer. De soepketel is met veel bombarie vervangen door een zeepbel. De buitenkant straalt in alle kleuren, maar de inhoud is lucht. Ik maak het voor de tweede keer mee. Het graaien is opnieuw opgesteld. Nu in onze natuur.

A. LENDERS

100 jaar plantentuin van het Natuurhistorisch Museum Maastricht

DEEL 2. NAOORLOGSE JAREN TOT HEDEN

Nigel Harle, Natuurhistorisch Museum Maastricht, De Bosquetplein 6-7, 6211 KJ Maastricht

Aan de ‘De Wevertuin’ van het Natuurhistorisch Museum Maastricht, die in 2013 zijn honderdjarig bestaan viert, wordt in dit museum momenteel een expositie gewijd. In het tweede deel van dit begeleidende artikel over deze oude tuin wordt ingegaan op de naoorlogse ontwikkelingen tot op heden. In deze periode verschuift de aandacht van individuele soorten naar planten in hun ecologische samenhang en wordt de tuin ook belangrijker voor het natuuronderwijs dat in het museum wordt gegeven. De museumtuin is tevens een ‘groene oase’ in de oude stadskern van Maastricht en ook hierop wordt ingegaan.

DE NAOORLOGSE JAREN

Herinrichting van de tuin

In 1945 wordt de museumtuin volledig heringericht, conform een ontwerp van Mien Ruys, indertijd een van de bekendste tuin- en landschapsarchitecten van Nederland. Onder haar leiding ontstaat een meer getrappt reliëf met afzonderlijke perken. Oorspronkelijk liep de tuin geleidelijk af naar de bovenkant van de oude kademuur van de Jeker, maar doordat het laagst gelegen deel is afgegraven en de bovenste delen met de vrijkomende aarde zijn opgevuld, is dit nu niet meer het geval. De nieuwe perken werden aan de voorzijde met kalksteenblokken afgezet. Dit basisontwerp van de huidige museumtuin en de loop van de paden stammen nog uit deze tijd (MINIS *et al.*, 2012). Hetzelfde geldt vermoedelijk ook voor de zeer grote Mannetjesvarens (*Dryopteris filix-mas*) aan de beide uiteinden van deze perken [figuur 1]. Over andere planten die in de jaren na de herinrichting in de tuin aanwezig zijn geweest is amper iets bekend. Net als in de vooroorlogse jaren wordt in het Natuurhistorisch Maandblad slechts een enkele keer bericht dat deze of gene soort in de tuin is overgeplant, maar

in hoeverre het gebrekkige assortiment dat in het interbellum is ontstaan (zie HARLE, 2013) in de naoorlogse jaren door vervanging en aanvulling is verholpen blijft in het ongewisse. Wat wel bekend is, is dat de heer Beaulen in 1946 als conciërge, technische medewerker en tuinman in dienst wordt genomen en hij deze functie dertig jaar zal vervullen (persoonlijke mededeling Pierre Vandewall).

De naoorlogse jaren laten zich vooral kenmerken als een tijd van verlies van personen die voor het museum en zijn tuin van grote betekenis zijn geweest. In 1947 overlijdt dokter A. de Wever, die vooral in de beginjaren van de museumtuin zo'n cruciale rol heeft gespeeld. Vijf jaar later volgt rector J. Cremers, die tussen 1917 en 1938 de bezielande museumconservator is geweest en van 1935 tot 1938 rechtstreeks betrokken was bij het tuinbeheer. In 1958 overlijdt prof. J. Sprenger, die de tuin 45 jaar eerder had aangelegd en binnen enkele jaren tot zo'n succes had gemaakt. De inbreng en invloed van deze personen zijn in deel 1 (HARLE, 2013) beschreven. In 1956 laat ook Broeder Maurentius het leven; "zijn hulp bij het zoeken van planten voor de museumtuin zullen wij node missen", zo wordt in het Maandblad vermeld (ANONYMUS, 1956).

De Wever leeft voort, doch met moeite...

In de grote tuin van zijn huis te Nuth had De Wever in de loop van vele jaren een zeer bijzondere plantencollectie opgebouwd. Na zijn dood wordt een deel hiervan in de Botanische Tuin in de Kerkraadse wijk Terwinselen overgeplant, terwijl een ander deel naar de museumtuin gaat (BEAUJAIN & NAS, 1974; NIEUWENHOVEN, 1974). Over de plantensoorten die hun weg naar de museumtuin hebben gevonden is helaas bijna niets bekend. Van het huidige assortiment is alleen met

FIGUUR 1

Een van de twee reuzen-Mannetjesvarens (Dryopteris filix-mas), wellicht een relict uit 1945 (foto: Nigel Harle).

FIGUUR 2

Vruchten van de inmiddels 70 jaar oude Japanse kastanje (*Aesculus turbinata*), bijzonder omdat de bolster geen stekels draagt (foto: Nigel Harle).

zekerheid bekend dat de Kronkelhazelaar (*Corylus avellana* 'Contorta') postuum uit De Wevers tuin afkomstig is (persoonlijke mededeling Pierre Vandewall). Mogelijk dat dit ook geldt voor de grote struiken Zuurbes (*Berberis vulgaris*) en Mispel (*Mespilus germanicus*), die van ongeveer dezelfde leeftijd lijken, en eventueel als zaailing kunnen zijn overgezet. Zeker is wél dat de monumentale Japanse paardenkastanje (*Aesculus turbinata*) die aan de rand van de museumtuin bij de Jeker staat enkele jaren eerder als zaailing achter op een fiets vanuit Nuth naar Maastricht is overgebracht, door de toenmalige conservatrice mejuffrouw dr. W.A.E. van de Geijn (MINIS *et al.*, 2012). In tegenstelling tot het gangbare type hebben de bolsters van deze kastanjeboom bij rijpheid een ongestekelde wand [figuur 2]. De Beverboom (*Magnolia acuminata*) die nu in de tuin staat is in 1977 ter vervanging van De Wevers oorspronkelijke *Magnolia* aangeplant, maar behoort helaas tot een andere soort (persoonlijke mededeling Pierre Vandewall).

Met de kruiden die uit de tuin van De Wever zijn overgeplant is het niet goed gegaan. Dat blijkt uit een later bericht van dr. P.J. van Nieuwenhoven, toenmalig voorzitter van het Natuurhistorisch Genootschap, dat in het voorjaar van 1974 in een geheel aan De Wever gewijd herdenkingsnummer van het Maandblad verschijnt. In een

terugblik op de verdeling van de planten uit zijn tuin schrijft Van Nieuwenhoven dat een deel daarvan "werd geplant in een hoekje van de tuin van het Natuurhistorisch Museum in Maastricht. Lange tijd heeft op het hek bij de toegang tot deze plek een stenen bord gehangen waarin gebeiteld stond: De Wevertuin. Ten onrechte; ik heb daar zelf nooit anders dan gewoon onkruid in zien staan. Later werden er wat groenblijvende heestertjes gezet. Nog later is een deel ervan opgeruimd om plaats te maken voor een lelijk noodgebouwtje, waarin de museumlessen worden gegeven" (VAN NIEUWENHOVEN, 1974). Het is een van de weinige keren dat inzicht wordt geboden in het reilen en zeilen van de museumtuin in de 25 jaar na de oorlog.

De herdenking van De Wevers honderdste geboortedag, in 1974 in zijn woonplaats Nuth, wordt aangegrepen om een voorstel te doen om de museumtuin nu formeel tot 'De Wevertuin' om te dopen ter verering van zijn grote bijdrage aan de kennis van de Zuid-Limburgse flora. "Zou het teveel gevraagd zijn wanneer wij hier, in vergadering bijeen om piëteitvol te herdenken hoeveel wij te danken hebben aan de onvermoeibare werklust van dokter de Wever, destijds huisarts in deze gemeente, het verzoek richten aan het gemeentebestuur van Maastricht, te willen bevorderen, dat de heemtuin van het Natuurhistorisch Museum in het vervolg de naam zal mogen dragen van August de Wever, als een zinvol monument voor zijn nagedachtenis", aldus VAN NIEUWENHOVEN (1974). Het voorstel wordt unaniem aangenomen.

Ambtelijke molens malen soms langzaam en daadkracht werd ongetwijfeld ook geremd door de grootscheepse verbouwing van het museum in de jaren 1976-'77, want het duurt nog drie jaar voor De Wevers naam daadwerkelijk aan de tuin wordt verbonden. Bij de feestelijke heropening van het museum in juni 1977 is het echter zover; zoals op de herdenking van de honderdste geboortedag van De Wever in Nuth was beloofd, werd de tuin officieel naar hem genoemd. Mevrouw Schmedding, echtgenote van de oud-burgemeester van Nuth, en de heer Rutten, burgemeester, verrichtten de doopplechtigheid door het uitzaaien van het zaad van de Weverkaarde (*Dipsacus sativus*) voor de nieuwe naamsteen (ANONYMUS, 1977). De heropening van het Museum zelf wordt verricht door wijlen Prins Claus, die bij deze gelegenheid een zaailing van de bijzondere paardenkastanje wordt aangeboden.

HET TUIJNBEHEER

Een nieuwe tuinindeling

In de tussentijd is de opzet en indeling van de tuin volledig gewijzigd. In de vooroorlogse jaren en de periode daarna werd het aanwezige plantenassortiment vooral op basis van plantenfamilies gepresenteerd, maar in 1966 wordt overgestapt op een ordening op basis van biotoop. "De inhoud van onze botanische tuin is in het najaar van 1966 grondig gereorganiseerd," zo wordt vermeld in het Verslag van de Feestvergadering bij gelegenheid van het 50-jarig Jubileum van het Natuurhistorisch Museum (ANONYMUS, 1967a): "Veel in Limburg in het wild groeiende planten staan hier thans volgens hun natuurlijke groeiplaatsen gegroepeerd en bieden de bezoeker, naar wij hopen, een instructief beeld van onze rijke plantenwereld".

FIGUUR 3

Een blik op de goed ontwikkelde muurflora in de museumtuin, met Schubvaren (*Asplenium ceterach*), Blaasvaren (*Cystopteris fragilis*), Gele helm-bloem (*Pseudofumaria lutea*) en, rechtsboven net zichtbaar, Steenbreekvaren (*Asplenium trichomanes*) (foto: Nigel Harle).

In de zomer van 1966 was daartoe een herinrichtingsplan opgesteld, waarvoor in verschillende perken de grondsoort werd aangepast (WESSEM, 1967).

In 1967 wordt onder de titel "Geologie en Biologie van Zuid-Limburg" door het museum een 56 bladzijden tellend boekje gepubliceerd (ANONYMUS, 1967b). Het dient in eerste instantie als museumgids, maar is zodanig van opzet dat het ook als uitstekende, zelfstandige inleiding tot zijn onderwerp kan worden gelezen. In het hoofdstuk "Natuurlijke levensgemeenschappen van Zuid-Limburg" worden de planten en dieren besproken die in de diverse 'typisch Zuid-Limburgse' biotopen voorkomen. Daarbij wordt ook een plattegrond gepresenteerd waarop te zien is hoe deze biotopen over de museumtuin zijn verdeeld. Zo is er ruimte ingedeeld voor onder andere eiken-haagbeukenbos, kalkgrasland, zuurbesstruweel, heide en planten van oude muren [figuur 3].

Het zijn de jaren van de 'eerste milieugolf' en deze heroriëntatie op plantengemeenschappen en biotopen weerspiegelt een groeiend besef van de ecologische samenhang tussen planten, dieren en bodem. Tot op heden wordt in de museumtuin een dergelijke biotoopordering nagestreefd, hoewel in minder strikte zin. Enkele jaren later schrijft de heer H. Hillegers in het reeds genoemde herdenkingsnummer van het Maandblad: "Lag het accent van de botanie een aantal jaren geleden op de systematiek of naamgeving der plantensoorten en werd de botanische tuin ingedeeld in familie-"hokken" met daarin de betreffende geslachten en soorten, tegenwoordig stelt het biologie-onderwijs zich meer ecologisch op en wordt een botanische tuin gezien als een verzameling plantengemeenschappen met hun belangrijkste vertegenwoordigers. Deze gedachte ligt ook ten grondslag aan de opbouw van de botanische tuin in Maastricht met dien verstande dat men niet streeft naar een verzameling plantengemeenschappen, die representatief is voor geheel Nederland, maar wel naar een aantal voor Zuid-Limburg karakteristieke plantengemeenschappen" (HILLEGERS, 1974). Het is voor het eerst in bijna 60 jaar (en voor het laatst tot op heden) dat een volledig aan de museumtuin gewijd artikel in het Maandblad verschijnt.

De tuinreorganisatie vindt plaats onder leiding van mevrouw van Wessem, die in 1964 als eerste hoofd educatieve dienst van het museum wordt aangenomen en tot haar vertrek in 1973 actief bij de tuin betrokken zal blijven. Al sinds de oprichting van het Natuurhistorisch Museum gold de tuin als een levende collectie botanie, een essentiële tegenhanger van de regionale collecties geologie, paleontologie en zoölogie. In groeiende mate wordt de tuin nu echter ook een element van het natuuronderwijs dat voor schoolklassen uit Maastricht en daarbuiten op het museum wordt verzorgd (ANONYMUS, 1970). Vanaf deze tijd heeft het museum ook steeds één of twee educatief medewerkers in dienst. De tuin [figuur 4] is daarbij niet alleen van belang wegens zijn grote verscheidenheid aan deels zeldzame planten- en diersoorten, maar ook als verzamel- en werkterrein voor zaken die voor specifieke lessen nodig zijn, of dat nu regenwormen, herfstbladen of zaaddozen zijn. Ook voor leden van de Plantenstudiegroep (PSG) van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en andere regionale floristen is de tuin waardevol, toen en nu nog, om kenmerken van moeilijke soorten na te kijken of om bloeitijden te signaleren, onder andere als nuttige ondersteuning bij het plannen van botanische excursies.

Personeelwisselingen en een nieuw elan

De reorganisatie van de tuin is echter geen onverdeeld succes en in de uitvoering zijn er ook conflicten met de toenmalige museumdi-

FIGUUR 4
De museum-
tuin in de
jaren 1970;
het terrein op
de voorgrond
is nu gazon
en grasland
(fotograaf
onbekend).

recteur dr. D.G. Montagne. In 1973 neemt mevrouw van Wessem ontslag en haar opvolgers richten zich de eerste drie jaar uitsluitend op het educatieve werk. Onder groeiende druk neemt de tuinman de heer Beaulen het volledige beheer voor zijn rekening, daarbij soms ondersteund door educatief medewerkster mevrouw H. Nieuwenhuis.

Aan het einde van 1976 treedt de heer Huub Gilissen aan als nieuw hoofd educatieve dienst en zet zich daarbij ook nadrukkelijk voor de tuin in. In het voorjaar van 1977, met de grote verbouwing van het museum net achter de rug en de feestelijke heropening in het vooruitzicht, wordt het gedeelte van de tuin waar nu de resten van mosasaurus Bèr in het glazen 'Mosaleum' worden tentoongesteld, heringericht. Terwijl het seizoen voortschrijdt worden de plantensoorten in de gehele tuin geïnventariseerd en van een nieuw, met de hand gegraveerd naambordje voorzien. De drukte eist echter zijn tol, en twee weken voor de heropening gaat de heer Beaulen in zijn dertigste dienstjaar als tuinman met ziekteverlof om niet meer terug te keren (persoonlijke mededeling Huub Gilissen).

Er wordt snel een nieuwe tuinman gezocht en na korte tijd treedt de heer Pierre Vandewall in dienst, eerst tijdelijk en in 1978 met een vast contract. Hij zal als tuinman en later ook als imker tot aan zijn pensioen in 2009 aanblijven. Voor de tuin wordt hiermee een nieuwe periode van continuïteit ingeluid. Hoewel Gilissen in 1979 vertrekt om het Centrum voor Natuur- en Milieu-Educatie (CNME) Maastricht en regio te helpen oprichten heeft hij dan het nodige grondwerk verricht waarop de komende jaren kan worden voortgebouwd, in eerste instantie door de heer Douwe de Graaf, die in 1978 als eerste botanicus van het museum wordt aangesteld. De Graaf is een actieve florist, medeoprichter van de pas ontstane Plantenstudiegroep (PSG), doet in het museum historisch onderzoek en zal de jaren nadien regelmatig over floristische onderwerpen publiceren in het Natuurhistorisch Maandblad. Van 1988 tot 2005 zal hij het museum leiden.

Onder de Graafs leiding en met Vandewalls dagelijkse inzet wordt de biotoopindeling verder verfijnd en de plantencollectie structureel aangevuld. In deze tijd, waarin de regionale natuur nog steeds

FIGUUR 5

De tuinvrouw, Marleen Grambergen, geeft een toelichting aan een geïnteresseerde bezoeker (foto: Nigel Harle).

verder verarmt, wordt ook actief gepoogd de functie van de tuin als 'genenpool' vorm te geven. Van 1979 tot 1986 worden Maandbladlezers en anderen daarom opgeroepen bedreigde planten in hun eigen tuin uit te zaaien, door gebruik te maken van in de museumtuin verzamelde zaden van 'Limburgse soorten'. In 1979 zijn er zaden van 73 planten beschikbaar; zes jaar later is het aantal al bijna verdubbeld. In 1981 wordt een soortenlijst gepubliceerd (ANONYMUS, 1981).

De recente jaren

Om budgettaire redenen wordt in 2009 voor Vandewall geen opvolger gezocht. Het hoofddoel van het museum is en blijft paleontologie en het onderhoud van de museumtuin moet, meer dan voorheen, voor rekening van vrijwilligers komen. Actief PSG-lid Marleen Grambergen was al enkele jaren in deze hoedanigheid in de tuin werkzaam, maar vanaf 2009 wordt ze de vaste tuinvrouw, waarbij ze in het hoofdseizoen twee dagen per week in de tuin doorbrengt [figuur 5]. Ze krijgt daarbij één dag in de week praktische ondersteu-

ning van betaalde krachten van het CNME Maastricht en regio, onder andere bij het groot onderhoud, zoals het maaien van het gazon en het snoeiwerk. Over zaken omtrent biotoopindeling, geplande soortenuitbreiding, problematische determinaties en andere meer theoretische zaken worden ze ondersteund door educatief medewerkster Marian Baars en auteur dezes, vrijwilliger collectiebeheer, onder eindverantwoordelijkheid van conservator biologie Paul Beuk.

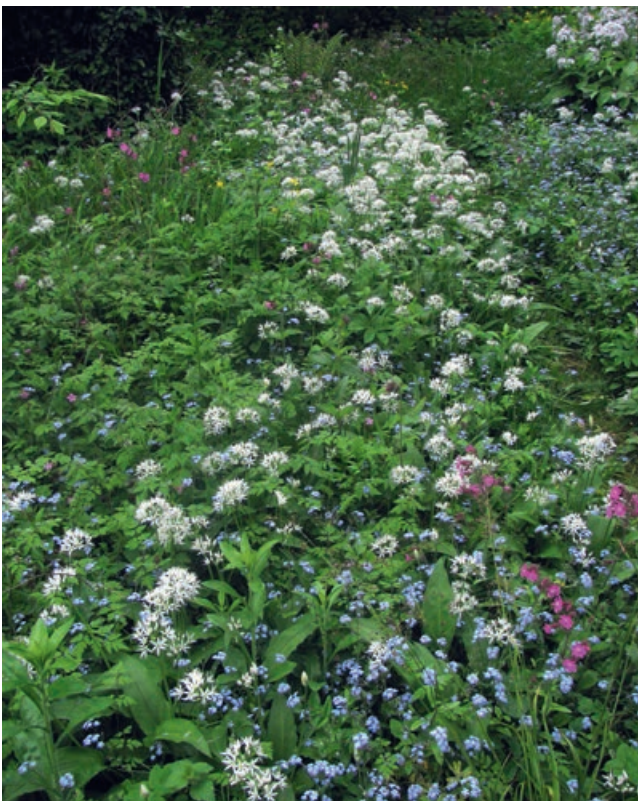
In deze constellatie is inmiddels opnieuw continuïteit ontstaan en zijn de laatste jaren diverse initiatieven genomen juist met het oog op het honderdjarig jubileum in 2013. Zo zijn de gegraveerde naam-bordjes die een kwart eeuw dienst hadden gedaan alle vervangen. Naast de actuele Nederlandse staat nu ook de wetenschappelijke plantennaam, mede met het oog op buitenlandse museumbezoekers. Ook zijn er informatieborden geplaatst met informatie over de tuin en zijn relatie tot de Zuid-Limburgse natuur. Naast een algemeen paneel zijn er wisselpanelen voor voorjaar, zomer en winter. Er is de laatste jaren ook historisch onderzoek naar de tuin gedaan, dat als basis voor dit artikel heeft gediend. Tenslotte is het voorstel gedaan om aan de jubilerende museumtuin een expositie te wijden.

In ditzelfde kader is er de laatste jaren ook structureel gewerkt aan het aanvullen van het plantenassortiment. Daartoe zijn de aanwezige taxa in 2008 geïnventariseerd en vervolgens verdeeld over 'ecologische groepen' conform ARNOLDS & VAN DER MAAREL (1975) en de soortentoe wijzing in de laatste Standaardlijst van de Nederlandse Vaatplanten (TAMIS *et al.*, 2004). Deze 'Arnolds-groepen' bieden een vereenvoudigde sleutel voor het toekennen van planten aan biotopen. Door deze aanpak ontstond meteen inzicht in de mate waarin de diverse Zuid-Limburgse biotopen waren vertegenwoordigd en welke kenmerkende soorten er nog ontbraken. Om deze hiaten geleidelijk op te vullen zijn sindsdien elk jaar nieuwe soorten aangeplant, voornamelijk afkomstig uit tuinen van PSG-leden of uit de kwekerij voor inheemse regionale planten van mevrouw Yvonne Veldhuis in Cadier en Keer. Er wordt niet langer gepoogd alle 'Zuid-Limburgse biotopen' in de museumtuin aan bod te laten komen. Met name de flora van de veen- en zandgronden is nu niet meer in het assortiment opgenomen. Voor de 'zinkflora' gold dit al langer. Hoewel de plantensoorten nog niet geheel volgens de biotoopindeling zijn gerangschikt, ligt het in de bedoeling om dit in de herfst van 2013 verder ter hand te nemen [figuur 6].

HET PLANTENASSORTIMENT

Spontane nieuwkomers

Hoewel uitbreiding van het plantenassortiment voornamelijk via bewuste aanplant gaat, zijn er soms ook spontane nieuwkomers.

FIGUUR 6

*Een deel van de binnenkort te reorganiseren hellingbos-biotop, met onder andere Daslook (*Allium ursinum*), Bosvergeet-mij-nietje (*Myosotis sylvatica*) en Dagkoekoeksbloem (*Silene dioica*) (foto: Nigel Harle).*

Zo zijn in 2009 en 2010 een aantal minuscule Schubvarens (*Asplenium ceterach*) op twee kalkstenen muurtjes ontdekt. Hoewel deze soort tientallen jaren geleden bewust in de museumtuin is uitgezet, was ze deze eeuw niet meer gesignaleerd (persoonlijke mededeling Pierre Vandewall). Nu lijkt ze spontaan uit een nog aanwezige sporenvoorraad te zijn teruggekeerd, want aanvoer vanaf één van de vier Zuid-Limburgse groeiplaatsen lijkt vrijwel uitgesloten (HARLE, 2009;2011).

De laatste jaren zijn ook exemplaren van Melige toorts (*Verbasicum lychnitis*) en Bleekgele droogbloem (*Gnaphalium luteo-album*) spontaan verschenen, regionaal zeldzame soorten die in en om Maastricht een zwaartepunt in verspreiding vertonen. Mysterieuzer nog was het verschijnen in 2011 van een plantje Trosgamander (*Teucrium botrys*) op een grindpad in de tuin. Voor zover bekend, groeit deze soort thans slechts op één plaats in heel Nederland, namelijk in een beschermd graslandreservaat in Zuid-Limburg. Hoe onwaarschijnlijk ook: de enige verklaring voor de plotselinge komst van deze soort lijkt dat er zaad is meegekomen op kleding of schoeisel van een bezoeker van deze ene locatie, of anders van een groeiplaats in het Belgische Maasdal, waar Trosgamander hier en daar nog voorkomt (LAMBINON *et al.*, 1998). De soort zaait zich in de tuin goed uit, heeft in 2013 voor het derde jaar gebloeid en wordt nu op diverse plaatsen warm gekoesterd.

In het vroege voorjaar van 2013, het jaar waarin de museumtuin zijn honderdjarig jubileum viert, was er zelfs een bijzonder 'cadeau', want in het grasveld werd een rozet opgemerkt dat onmiskenbaar aan een orchidee behoorde. De plant ontpopte zich later als Soldaatje (*Orchis militaris*) en heeft enkele weken prachtig gebloeid [figuur 7]. Hoewel regionaal wat minder zeldzaam dan de vorige soorten, gaat het opnieuw om een lang niet alledaagse verschijning.

Ook zwammen verschijnen spontaan. Zo zijn er de meeste jaren één of enkele exemplaren van de mooie Kapjesmorielje (*Morchella semilibera*) te zien. De bijzonderste vondst van de laatste jaren is echter ongetwijfeld het Lila koraaltje (*Ramariopsis pulchella*), een kleine, fraai gekleurde koraalzwam die door Marleen Grambergen in de nazomer van 2011 en 2012 tussen vochtige plantenresten in het 'kalkgraslandperk' werd ontdekt. Het gaat om een in Nederland uiterst zeldzame soort, die eerder slechts in vier uurhokken is waargenomen, waarvan drie in Zuid-Limburg (persoonlijke mededeling Piet Kelderman).

Historisch overzicht

In dit jubileumjaar van de museumtuin is het aardig terug te kijken op de historische ontwikkeling van het plantenassortiment. Na de gedetailleerde informatie over de beginjaren die bewaard is gebleven (zie deel 1, HARLE, 2013) duurt het helaas tot de jaren 1970 voor er weer concrete gegevens beschikbaar komen in de vorm van een in het museum bewaard kaartensysteem dat door toenmalige tuin-vrijwilliger Kim Groenendijk is aangelegd. Op deze kaarten staan de

FIGUUR 7
Soldaatje (*Orchis militaris*): spontaan verschenen in het voorjaar van 2013, de honderdste verjaardag van de museumtuin (foto: Marian Baars).

namen van alle planten die in 1973 in de museumtuin aanwezig waren (persoonlijke mededeling Kim Groenendijk, 2013). Hieruit wordt duidelijk dat er anno 1973 bijna 300 taxa groeiden die tot de 'regionale flora' kunnen worden gerekend (het begrip 'taxon' wordt hier gebruikt omdat in deze en volgende tellingen ook ondersoorten en variëteiten worden onderscheiden).

De volgende telling die beschikbaar is stamt uit 1998 en staat in een intern verslag van de Stichting Samenwerkende Plantentuinen Limburg (ANONYMUS, 1999). In dat jaar bedroeg het totaal aantal 'regionale taxa' 307. Vijftien tot twintig jaar eerder moet dat aantal hoger zijn geweest, wellicht rond de 350, want in de eerste jaren na het aantreden van De Graaf in 1978 is het assortiment met 40 tot 50 taxa aangevuld (persoonlijke mededeling Marian Baars). Na de inkrimping van het tuinoppervlak bij de museumverbouwing in 1976 en het vertrek van tuinman Beaulen het jaar daarop is een aantal soorten ongetwijfeld verloren gegaan; hetzelfde lijkt ook voor de jaren '90 te gelden. Dit verlies zet zich in de eerste jaren van de nieuwe eeuw voort, want bij de eerstvolgende inventarisatie, in 2008, zijn slechts 266 taxa geteld. Sindsdien wordt elk jaar secuur geïnventariseerd en structureel aangeplant met als gevolg dat dit aantal in augustus 2013 tot exact 366 was gestegen.

Ten opzichte van het 'gloriejaar' 1919, waarin de plantencollectie 'bijna voltooid' leek (zie deel 1), lijkt het assortiment 100 jaar later

TABEL 1

Historisch verloop van het plantenassortiment 'regionale flora' in de museumtuin: aantal taxa per 'soortengroep', te weten kruiden; grassen, cypergrassen en russen (g-c-r); varens en paardenstaarten (var-ps); bomen, struiken en klimmers (b-str-kl). Historische cijfers bij benadering.

Jaar	Inheems / ingeburgerd / naburig België					Regionale flora			Totaal
	kruiden	g-c-r	var-ps	b-str-kl	Totaal	kruiden	g-c-r	Totaal	
1919	333	14	19	9	375	55	3	58	433
1973	234	15	5	36	290	5	0	5	295
1998	251	8	13	35	307	0	0	0	307
2008	212	16	11	27	266	1	0	1	267
2013	301	20	11	34	366	0	0	0	366

FIGUUR 8
Vruchtdragende
Mispel
(*Mespilus
germanica*) in
de museum-
tuin, een in
Zuid-Limburg
vrij zeldzame
boomsoort
(foto: Nigel
Harle).

aanzienlijk te zijn geslonken: van zo'n 435 taxa toen (plus 15 sier- en nutsplanten) tot 366 nu. Nadere analyse wijst echter uit dat er in 1919 aanzienlijk meer ruimte was ingedeeld voor adventieve soorten: bijna 60 in totaal. Honderd jaar geleden werd de omgeving van met name graanmagazijnen en -overslagplaatsen door een zeer uitgebreide adventievenflora gekenmerkt (zie bijvoorbeeld: DE WEVER, 1913) en veel van deze taxa zijn toentertijd in de museumtuin uitgezaaid of overgeplant. In 1973 was er voor deze categorie plan-

ten nauwelijks aandacht meer en de laatste decennia behoren ze bewust niet meer tot de 'doelsoorten'. Als deze niet meer worden meegeteld, blijkt dat het assortiment 'regionale flora *sensu stricto*' anno 2013 opnieuw het peil van honderd jaar geleden begint te benaderen, in kwantitatief opzicht althans. Bij benadering vielen in 1919 zo'n 375 taxa binnen deze engere categorie, in 1973 ongeveer 290, in 1998 307, in 2008 266 en nu 366 [tabel 1].

Verdeling over 'soortengroepen'

Vanaf de oprichting van de museumtuin tot op heden zijn de grassen, cypergrassen en russen zwaar ondervertegenwoordigd [tabel 1]. Met name de grassen (Graminae) zijn in de wilde natuur veel nadrukkelijker en gevarieerder aanwezig dan in de tuin weerspiegeld wordt. In tuinen als deze zijn veel planten uit deze groep echter moeilijk hanteerbaar en voor de doorsnee-museumbezoeker niet zo interessant of aantrekkelijk. Daarom is bewust besloten het assortiment vooral tot enkele karakteristieke grassen van kalkgrasland te beperken, zoals Bergdravik (*Bromopsis erecta*), Bevertjes (*Briza media*), Stijf hardgras (*Catapodium rigidum*) en het in Nederland uitgestorven Blauwgras (*Sesleria albicans*), waarvan enkele pollen al tientallen jaren goed gedijen in de museumtuin. Ook de cypergrassen (Cyperaceae) en russen (Juncaceae) zijn altijd ondervertegenwoordigd geweest, maar nu vooral als gevolg van de zeer specifieke milieueisen die deze soorten vaak stellen. In 2013 is wél Vingerzegge (*Carex digitata*) aangeplant. Wellicht dat er in de toekomst aan zeggen en russen van natte biotopen meer ruimte kan worden geboden.

Bij de varens en paardenstaarten is het historisch beeld veel wisselender. In 1919 omvatte de collectie 19 taxa uit deze groep, waaronder (toen al) uiterst zeldzame varens als Zwartsteel (*Asplenium adiantum-nigrum*) en Gelobde maanvaren (*Botrychium lunaria*). In 1973 lijkt dit aantal tot slechts vijf te zijn geslonken, maar rond de eeuwwisseling stond de teller weer op 13. De laatste jaren is dat aantal opnieuw licht gedaald; aanvulling is zeker mogelijk, vooral bij de varens. Dat er in de museumtuin thans beduidend meer planten in de categorie 'bomen, struiken & klimmers' groeien dan in de eerste jaren na de oprichting was voorspelbaar. De laatste decennia wordt gepoogd aan bezoekers een representatief beeld te geven van voor de Zuid-Limburgse (helling)bossen kenmerkende soorten, of deze nu relatief algemeen zijn of uiterst zeldzaam. Zo groeien er oude exemplaren van Gele kornoelje (*Cornus mas*), Mispel [figuur 8] en Zuurbes, terwijl er de laatste jaren onder andere Wilde kardinaalsmuts (*Euonymus europaeus*), Gelderse roos (*Viburnum opulus*) en Haagbeuk (*Carpinus betulus*) zijn aangeplant.

Door de jaren heen zijn veruit de meeste plantensoorten tot de kruiden te rekenen. Daarbij is een aantal typisch Zuid-Limburgse soorten die aanwezig zijn geweest in alle perioden waarvoor soortenlijsten beschikbaar zijn. Daartoe behoren onder andere Gele anemoon (*Anemone ranunculoides*), Ronde ooievaarsbek (*Geranium rotundifolium*), Wilde akelei (*Aquilegia vulgaris*), Wolfskers (*Atropa belladonna*) en Bolderik (*Agrostemma githago*). Daarnaast zijn er soorten die thans nog maar op een enkele plaats in de regio als wilde plant groeien, zoals Witte engbloem (*Vincetoxicum hirundi-*

FIGUUR 9

Rijkbloeiende *Bosorchis* (*Dactylorhiza maculata subsp. fuchsii*), al enkele decennia in de museumtuin aanwezig (foto: Nigel Harle).

naria), Brave hendrik (*Chenopodium bonis-henricus*), Wilde narcis (*Narcissus pseudonarcissus* subsp. *pseudonarcissus*), Wrangwortel (*Helleborus viridis*), Berghertshooi (*Hypericum montanum*) en Bergsteentijm (*Clinopodium menthifolium*). Ook staat er een handvol soorten dat net over de grens voorkomt en tot de regionale flora kan worden gerekend, zoals Knikkend parelgras (*Melica nutans*) en Wilde judaspenning (*Lunaria rediviva*).

In tegenstelling tot de beginjaren, wordt er van één kenmerkend element van de regionale flora niet meer gepoogd een zo volledig mogelijk beeld te geven. Het gaat om de orchideeën, waarvan er in 1919 vermoedelijk maar liefst 16 soorten groeiden. Nu is dat beperkt tot slechts vier: Gevlekte orchis (*Dactylorhiza maculata* subsp. *maculata*), Bosorchis (*Dactylorhiza maculata* subsp. *fuchsii*) [figuur 9], Bergnactorchis (*Platanthera montana*) en, in 2013 spontaan, Soldaatje.

DE MUSEUMTUIN ALS RIJK STADSBIOTOOP

Het zijn natuurlijk niet alleen planten en zwammen die door de jaren heen spontaan in de museumtuin opduiken, want het terrein staat in open verbinding met de bredere omgeving. Gezien de voor een stad uitzonderlijk grote diversiteit aan plantensoorten is het niet verwonderlijk dat met name insecten deze hotspot weten te vinden. Van de bijen en wespen die in het verleden zijn gesignaleerd bestaat een tamelijk compleet beeld, dankzij een vierdelig overzicht van historische waarnemingen van bijen en wespen in de oude binnenstad van Maastricht dat in 1983 en 1984 in het Maandblad wordt gepubliceerd (LEFFEBER, 1983a;b;1984a;b). Een van de best onderzochte gebieden was de museumtuin en aanpalend gebied tot een strook in het park achter de Nieuwenhofwal. Hier zijn met name in de drie perioden 1932-1935, 1950-1955 en 1978-1982 veel waarnemingen gedaan, onder andere door toenmalige museumconservator rector J. Cremers en de heer W.H.J. Maessen (later van het Zoölogisch Museum Amsterdam). Uit deze artikelenreeks blijkt dat er in een halve eeuw in totaal 75 bijensoorten en 58 wespensoorten in dit gebied zijn waargenomen, waarvan veruit de meeste in de museumtuin. Dit is bijna een kwart van alle toen uit Zuid-Limburg bekende vertegenwoordigers van deze insectengroepen.

Nu nog wordt de museumtuin door een breed scala insecten bewoond en bezocht, getuige waarnemingen van conservator biologie en entomoloog Paul Beuk. Om solitaire bijen nog meer nestgelegenheid te bieden zijn op een aantal zonnige plaatsen in de tuin bijenhôtels opgehangen. In de tuin en aan de erachter gelegen Jekeroever staan bijenkasten voor de Honingbij (*Apis mellifera*); de gewonnen honing wordt in de museumwinkel verkocht.

Ook amfibieën zijn in de museumtuin vertegenwoordigd. Zo leeft in en om het vijvertje een populatie Vroedmeesterpadden (*Alytes obstetricans*), die zich elk jaar voortplanten, getuige de dikkopjes die in het voorjaar altijd te zien zijn. In de herfst zoeken de dieren tussen stenen een overwinteringsplek. Van februari tot juni wordt de schemering en nacht opgevrolijkt door de kenmerkende roep van het 'klungelke', zoals de Limburgse naam van deze zeldzame pad luidt. De soort leeft al minstens dertig jaar in de tuin (ANONYMUS, 1983), net als de Alpenwatersalamander (*Ichthyosaura alpestris*) en Kleine watersalamander (*Lissotriton vulgaris*). Een andere, opvallender bewoner van de museumtuin is de Wijngaardslak (*Helix pomatia*), een grote huisjesslak die een kalkhoudende bodem nodig heeft. Ze is in de tuin volop aanwezig. Vooral nadat het geregend heeft is deze beschermdde huisjesslak vaak talrijk te zien.

FIGUUR 10
Weverskaarde (*Dipsacus sativus*), die dankzij zijn haakvormige stroschubben vroeger van groot belang was voor de regionale textielindustrie (foto: Marian Baars).

DE WEVERS 'LAATSTE WENS'

Laten we ter afsluiting even terugkeren naar dokter de Wever. Op 28 september 1946, inmiddels terminaal ziek, schrijft hij zijn laatste bekende brief, gericht aan de toenmalige conservatrice van het Natuurhistorisch Museum. Nog onverminderd spreekt zijn levenslange passie voor de flora en voor de museumtuin in het bijzonder: "....Jammer dat hij niet een paar kleinere kaardebollen mee heeft gebracht – voor een kleine foto van een weverskaardebol naast een bol van de wilde. Te tekenen is zoo iets niet. En ook moet er een plant van komen in den museumtuin. In de botanische tuinen in Nederland is alles verkeerd – alles is silvestris of laciniatus. Volgens Dr. Dijkstra vond de heer Grégoire een geelgroenbloeiende *Sedum purpureum*. Moest ook in den Museumtuin."

Deze zeldzame geelgroenbloeiende vorm van Hemelsleutel (nu: *Sedum telephium* subsp. *maximum*), een plant die normaal roze bloeit, is na De Wevers overlijden inderdaad in de museumtuin aangeplant en floreert er nog steeds. Het heeft echter dertig jaar geduurd, tot aan de plechtige doop van de museumtuin in 1977, voordat het tweede deel van De Wevers laatste wens in vervulling is gegaan door het uitstrooien van zaden van de Weverskaarde (*Dipsacus sativus*), zoals boven reeds vermeld. In de 19^e en vroeg 20^e eeuw werden de bloemhoofden van deze alleen als cultuurvorm bekende plant gebruikt voor het opruwen van lakense stof en andere wollen stoffen [figuur 10] (Ondanks de naam schijnt ze niet voor het kaarden van wol of vlas te hebben gediend.). Deze soort mag in historisch opzicht zeker tot de 'regionale flora' worden gerekend, want ze is van onschatbare waarde geweest voor de textielindustrie die in de 19e eeuw in het Vesdredal heeft gefloreerd in steden en stadjes als Verviers, Pepinster en Nessonvaux. Gezien de grote behoefte aan vers materiaal werd de Weverskaarde in Vesdredorpen als Olné en Soiron speciaal voor dit doeleinde geteeld (CNB, 2008). Het inzaaien van deze soort in de museumtuin in 1977 was een toepasselijk gebaar, want behalve dat hiermee de wens van de dokter werd uitgevoerd is het natuurlijk frappant dat de plant en de man dezelfde naam dragen. De soort heeft bijna 25 jaar in de museumtuin standgehouden, maar bij de

aanleg van de Maastrichtiën-tuin bij het Mosaleum in 2001 is ze helaas verwijderd (persoonlijke mededeling Pierre Vandewall). In het jaar waarin de naar De Wever genoemde tuin zijn honderdjarig jubileum viert is daarom ter verering van deze grote florist zijn 'laatste wens' opnieuw in vervulling gebracht. Uit de kruidentuin van het Nederlands Openlucht Museum te Arnhem zijn enkele exemplaren van de Weverskaarde verkregen en aangeplant. Ook zijn er zaden meegegeven, die inmiddels in potjes zijn opgetrokken en uitgeplant, zodat er van deze tweejarige soort elk jaar nieuwe planten kunnen worden uitgezet.

Om deze en talloze andere boeiende en fraaie plantensoorten te kunnen bewonderen worden lezers van harte uitgenodigd om in het komende plantenseizoen het Natuurhistorisch Museum Maastricht en zijn dan 101 jaar oude museumtuin te bezoeken.

DANKWOORD

Met dank aan Marian Baars, Huub Gilissen en Pierre Vandewall voor het delen van hun kennis over de geschiedenis van de tuin, aan het Nederlands Openlucht Museum te Arnhem voor het aanbieden van jonge planten en zaden van de Weverskaarde, en aan de heer Sjef van der Molen uit Velp voor zijn bemiddeling hierbij.

Noot

1 Naar wie 'hij' in dit citaat verwijst is onbekend.

Summary

THE CENTURY-OLD WILDFLOWER GARDEN OF MAASTRICHT NATURAL HISTORY MUSEUM

Part 2. Post-war years to present

The wildflower garden of Maastricht Natural History Museum celebrates its centenary this year, and in this second part of the article developments since the Second World War are described and discussed. During this period the original presentation of plants in families was traded for a more ecological approach, aiming to recreate some of the plant communities specific to South Limburg's escarpment woodlands, chalk grasslands, age-old walls and other such habitats. The museum garden's collection now comprises some 365 taxa representative of the regional flora, which means that for the first time in almost a century the number of plants on show is now almost on a par with that in the 'heyday' of 1919, described in part 1. The article considers post-war developments in the garden's management, up to the present time, notes some of the species now present (including several surprising 'spontaneous newcomers') and considers the garden's role as an ecological 'hotspot' in the built-up environment of Maastricht.

Literatuur

- ANONYMUS, 1956. Verslagen van de Maandvergaderingen: Maastricht, Woensdag 7 November 1956. *Natuurhistorisch Maandblad* 45(11/12): 118-119.
- ANONYMUS, 1967a. Verslag van de Feestvergadering bij gelegenheid van het 50-jarig Jubileum van het Natuurhistorisch Museum. *Natuurhistorisch Maandblad* 56(6): 87.
- ANONYMUS, 1967b. Geologie en biologie van Zuid-Limburg. Een gids voor het Natuurhistorisch museum te Maastricht. *Natuurhistorisch Museum, Maastricht*.
- ANONYMUS, 1970. Verslag van de directeur van het Natuurhistorisch Museum over 1969. *Natuurhistorisch Maandblad* 59(9): 124-127.
- ANONYMUS, 1977. Heropening van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht op 14 juni 1977 door Z.K.H. Prins Claus. *Natuurhistorisch Maandblad* 66(6/7): 93-94.
- ANONYMUS, 1981. Zadenlijst De Wevertuin 81/82. *Natuurhistorisch Maandblad* 70(11): III.
- ANONYMUS, 1983. Verslagen van de Maandelijkse Bijeenkomsten: Maastricht, 6 januari 1983. *Natuurhistorisch Maandblad* 72(1): 2-3.
- ANONYMUS, 1999. Overzicht plantencollectie De Wevertuin Maastricht & Totaaloverzicht Botanische Tuin Kerkrade, De Wevertuin Maastricht, Heemtuin Munstergeleen, Heempark Sjoens-Heim. Stichting Samenwerkende Plantentuinen Limburg, Sittard-Geleen.
- ARNOLDS, E.J.M. & W. VAN DER MAAREL, 1975. De oecologische groepen in de Standaardlijst van de Nederlandse flora 1975. *Gorteria* 9(9): 303-312.
- BEAUJAIN, M.M.J. & F.B.M. NAS, 1974. Botanische tuin "Terwinselen" Kerkrade: Een nieuwe lente? *Natuurhistorisch Maandblad* 63(3/4): 73-76.
- CNB, 2008. Les Sources et Ourthe-Ambève. Botanique. Le chardon à foulon (*Dipsacus sativus*). 2008. 10 augustus 2013. http://www.lessources-cnb.be/bota_dipsacus-sativus.pdf.
- HARLE, N., 2009. Een tweede Limburgse groeiplaats van Schubvaren. *Natuurhistorisch Maandblad* 98(9): 178-185.
- HARLE, N., 2011. Opnieuw Schubvarens. *Natuurhistorisch Maandblad* 100(2): 36-37.
- HARLE, N., 2013. 100 jaar plantentuin van het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Deel 1: Oprichting en vroege ontwikkelingen. *Natuurhistorisch Maandblad* 102(9): 205-212.
- HILLEGERS, H., 1974. De Botanische Tuin van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. *Natuurhistorisch Maandblad* 63(3/4): 77-79.
- LAMBINON, J., J.-E. DE LANGHE, L. DELVOSALLE & J. DUVIGNEAUD, 1998. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en aangrenzende gebieden, derde druk. Nationale Plantentuin van België, Meise.
- LEFEBER, BR. V., 1983a. Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht. *Natuurhistorisch Maandblad* 72(8): 143-146.
- LEFEBER, BR. V., 1983b. Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht II. *Natuurhistorisch Maandblad* 72(12): 253-255.
- LEFEBER, BR. V., 1984a. Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht III. *Natuurhistorisch Maandblad* 73(2): 27-29.
- LEFEBER, BR. V., 1984b. Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht IV. *Natuurhistorisch Maandblad* 73(4): 74-76.
- MINIS, L., M. BAARS, P. BEUK, J. JAGT, P. KISTERS & E. WETZELS, 2012. *Natuurhistorisch Museum Maastricht. Stichting Historische Reeks Maastricht, Maastricht*.
- NIEUWENHOVEN, P.J. VAN, 1974. Botanische beschouwingen rond Dokter de Wever. *Natuurhistorisch Maandblad* 63(3/4): 52-55.
- TAMIS, W.L.M., R. VAN DER MEIDEN, J. RUNHAAR, R.M. BEKKER, W.A. OZINGA, B. ODÉ & I. HOSTE, 2004. Standaardlijst van de Nederlandse flora. *Gorteria* 30(4/5): 101-196.
- WESSEM, R.R. VAN, 1967. Verslag van de contactbioloog. *Natuurhistorisch Maandblad* 56(9): 137.
- WEVER, A. DE, 1913. Aanvoerplanten. *Natuurhistorisch Maandblad* 2(11): 44-46.

De Gladde slang terug op het Nederlandse deel van de Sint-Pietersberg

A.J.W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick, e-mail: tlenders@home.nl

B. Kruytjens, Paltstraat 12 6224 HR Maastricht, e-mail: llizard@live.nl

Op 11 mei 2013 werd in Dagblad de Limburger door Guus Urlings in zijn wekelijkse column gerefereerd aan een melding van een Gladde slang (*Coronella austriaca*) op het Nederlandse deel van de Sint-Pietersberg; een mooie waarneming waar terecht aandacht aan werd besteed. Verspreidingsgegevens van deze slangensoort zijn moeilijk te verzamelen. De hoofdverspreidingsgebieden van de Gladde slang liggen in Noord- en Midden-Limburg. Iedere waarneming van deze soort, zeker uit het zuiden van de provincie, verdient dan ook bijzondere aandacht.

NIEUWE VINDPLAATS VAN DE GLADDE SLANG

In de krant was sprake van 'een' Gladde slang; bij nadere bestudering van de foto [figuur 1] bleek echter dat het mogelijk om twee dieren gaat. Het bovenste dier (kop zichtbaar) werd herkend als een mannetje, het onderste (kop niet zichtbaar) is dan waarschijnlijk een vrouwtje. Het vaststellen van het aantal dieren op de foto is achteraf niet eenvoudig. De lichaamslengte en de 'rare' knik in het lichaam wijzen op een tweetal dieren. De fotograaf houdt het op één dier. Dit wordt ondersteund door andere kenners die stellen dat een foto vaak een vertekend beeld geeft. De auteurs gaan daarin mee en houden het op één groot mannetje. Het gebrek aan zonneschijn en de lage temperaturen in de voorafgaande periode hebben waarschijnlijk gezorgd voor de keuze van deze zonplek.

Het dier werd op 13 april 2013 aangetroffen langs de Lage Ka-

naaldijk in Maastricht in de voortuin van het laatste Nederlandse huis vlak voor de Belgische grens [figuur 2]. De slang is tijdens het tuinieren gevonden en gefotografeerd circa één meter boven het asfalt op met rotsplanten begroeide silexblokken. Een groot deel van de voortuin is voorzien van deze brokken om de helling te stabiliseren. Het labyrint van silex zou ook wel eens een geschikte overwinteringsplek voor de Gladde slang kunnen zijn. Tussen de ENCI-groeve en de Belgische grens ligt een tiental huizen die met hun achterzijde grenzen aan D'n Observant, een kunstmatig opgeworpen heuvel die in beheer is bij de Vereniging Natuurmonumenten en onderdeel is van het grensoverschrijdende Plateau van Caestert. Het huis en de tuin liggen aan de voet van een hoge helling. Tussen 15.00 en 16.00 uur verdwijnt de zon achter de helling en liggen huis en tuin al snel in de schaduw. De Gladde slang heeft ter plekke dus maar beperkte tijd zon. De helling achter het huis is begroeid met bos. In 2003 zijn de rotsen achter de huizen beveiligd met staalnetten. Om de staalnetten te kunnen aanbrengen is het bos achter de huizen gekapt. Daarna is de helling weer bebost geraakt. Vereniging Natuurmonumenten heeft tot nu toe geen onderhoud meer aan het bos uitgevoerd. Wel heeft ze enkele jaren geleden een stuk bos net op de grens tussen Nederland en België gekapt. Dit beheer in het bos van Caestert was bedoeld om weer directe zoninstraling te krijgen op de rotsen ten faveure van de ontwikkeling van warmteminnende flora en fauna. Eenzelfde beheer is ook aan de Belgische zijde van de grens uitgevoerd [figuur 3].

FIGUUR 1

De Gladde slang (*Coronella austriaca*) zoals die is aangetroffen in de voortuin van de familie van de Beek aan de Lage Kanaalweg ten zuiden van Maastricht (foto: Johan van de Beek).

FIGUUR 2

De vindplaats van de slang. Het dier is gevonden op een talud van silexblokken aan de voorzijde van het woonhuis (foto: Johan van de Beek).

DE GLADDE SLANG EN DE SINT-PIETERSBERG

Kalkgraslanden als slangenbiotoop

Door LENDERS (1983) worden de potenties voor reptielen op het Nederlandse deel van de Sint-Pietersberg in die tijd als marginaal bestempeld. Een waarneming van een Gladde slang uit 1983 op het Belgische deel van de Sint-Pietersberg wordt in het artikel afgedaan als een waarschijnlijke verwisseling met een Hazelworm (*Anguis fragilis*). De Limburgse herpetologie stond toen echter nog in de kinderschoenen en zeker de Gladde slang was een van de slechtst onderzochte soorten in onze provincie. Enkele jaren later staat de Gladde slang weer in de belangstelling in Zuid-Limburg door de vondst van een dood dier op een klein kalkgrasland, de Wolfskop, ten zuiden van Cadier en Keer (LENDERS, 1987). In diezelfde publicatie wordt ingegaan op de geschiktheid van kalkgraslanden als biotoop voor de Gladde slang. De conclusie was en is dat dit soort schrale vegetaties wel degelijk een potentieel leefgebied vormen voor deze warmteminnende soort, maar dat het onwaarschijnlijk is dat de Gladde slang de sterk versnipperde kalkgraslanden in Zuid-Limburg op eigen kracht zal bevolken (LENDERS & KEISERS, 2009).

Historische waarnemingen

De eerste bij de auteurs bekende melding van de Gladde slang op de Sint-Pietersberg dateert uit 1908. Het betreft een waarneming van pater S.J. Schmitz (WILLEMSE, 1916; CREMERS, 1929). WAAGE (1938) geeft aan dat het gebied geschikt is voor het dier, maar dat de weinige vondsten duiden op een niet algemeen voorkomen. Dit wordt bevestigd door meldingen van Gladde slangen in de periode 1941-1949 (GRÉGOIRE *et al.*, 1949). Daarna wordt er regelmatig melding gedaan van Gladde slangen uit vooral het Belgische deel van de Sint-Pietersberg. Een overzicht van historische meldingen is eerder gepubliceerd (LENDERS, 1992; KRUYNTJENS, 1993).

GRÉGOIRE & WASSENBERG (1958) geven aan dat de dieren op het eind van de jaren vijftig van de vorige eeuw nog op het Nederlandse deel van de Sint-Pietersberg voorkomen. Hierbij wordt door Wassenberg speciaal de zogenaamde Coulisse genoemd. Dit was een kalksteenwand, parallel aan de Maas, die begroeid was met bos [figuur 4]. De wand was blijven staan ter afscherming van de kalksteengroeve bij Caestert. In een gesprek met de tweede auteur

in 1995 meldde Ton Gijtenbeek dat er in 1958 met zekerheid nog Gladde slangen zaten in de omgeving van de Coulisse. Gijtenbeek had uit hoofde van zijn functie bij de ENCI te maken met de kalksteenwinning op de Sint-Pietersberg. Hij was een groot natuurkenner en -liefhebber die regelmatig de bijeenkomsten van het Genootschap in het Natuurhistorisch Museum bezocht. Met het afgraven van de Coulisse zijn volgens hem ook de Gladde slangen verdwenen.

Onderzoek door de Wetenschappelijke Belgisch-Nederlandse Commissie ter Bescherming van de Sint-Pietersberg op het Plateau van Caestert (MARQUET, 1964) geeft als conclusie over het voorkomen van de

Gladde slang dat er geen recente waarnemingen van het dier meer zijn uit het onderzoeksgebied, maar wel uit het meest noordelijk deel van de Sint-Pietersberg. Dit wordt niet verder gepreciseerd, maar het lijkt aannemelijk dat hier gerefereerd wordt aan de eerdere meldingen van Gladde slangen door Gijtenbeek, Grégoire en Wassenberg. Vreemd genoeg meldde BRONGERSMA (1958) dat de Gladde slang niet meer recent in het gebied was gevonden. Mogelijk stammen de data van de drie genoemde heren dus van een iets latere datum. Opvallend is echter ook dat de Coulisse in 1949 is afgegraven. Het is onduidelijk hoe dit te rijmen is met de meldingen uit het einde van de jaren vijftig. Is hier sprake van papegaaienpraat of wordt de naam Coulisse nog altijd ter plekke voor die rand van de Sint-Pietersberg gebruikt?

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat de Gladde slang tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw op het Nederlands deel van de Sint-Pietersberg voorkwam en daarna is verdwenen of onopgemerkt gebleven.

Recente waarnemingen

Op het Belgische deel van de Sint-Pietersberg zijn zowel aan de Vlaamse als de Waalse kant tot op heden nog regelmatig dieren waargenomen (SCHOPS, 1999; GRAITSON & JACOB, 2007; LENDERS & KEISERS, 2009). Het leefgebied in België vormt echter ook een eilandpopulatie die niet meer in verbinding staat met vindplaatsen in de Ardennen of op het Kempisch plateau. Het actuele leefgebied is aan de Belgische zijde echter groter van omvang en daarmee geschikter. Het strekt zich over de oostzijde van de Sint-Pietersberg uit van Thier des Vignes over Thier de Lanaye naar Thier de Nivelles. Aan de westzijde zijn vindplaatsen bekend van Thier à la Tombe en Heyoul. In hoeverre het Albertkanaal in het noorden de dispersie van de soort van Thier des Vignes naar het Plateau van Caestert verhindert is niet geheel duidelijk. KRUYNTJENS (1993) gaat ervan uit dat het kanaal voor veel herpetofaunasoorten een onoverbrugbare barrière is. Het Albertkanaal is in 1949 in gebruik genomen maar de grote kloof, oftewel het Tranchée de Caestert door de Sint-Pietersberg, is al rond 1934 gegraven. De barrièrewerking bestaat dus mogelijk al vanaf halverwege de jaren dertig van de vorige eeuw. Van beide zijden van het kanaal zijn meldingen van Gladde slangen bekend, maar verreweg de meeste zijn afkomstig van het gebied ten zuiden van het Albertkanaal. De Nederlandse Nationale Databank Flora en

Fauna bevat slechts één melding van Minne Feenstra die betrekking heeft op een dier ten noorden van het kanaal. Het werd op 5 mei 2000 aangetroffen op Belgisch grondgebied direct langs het kanaal ten zuidoosten van Kanne. Een melding van Ed Hul uit 1992 van een dier op een pad bij de toegang tot de Verloren Vallei (KRUYNJTJENS, 1993) kon niet geverifieerd worden. In de Belgische databank is nog een melding opgenomen van Guido Bulteel uit 1982 onder de vermelding Sint-Pietersberg bij Kanne. Of met deze meldingen is aangetoond dat Gladde slangen het kanaal kunnen oversteken is speculatief. Heeft een kleine populatie zich dan aan de noordzijde van het kanaal weten te handhaven?

Aan de Belgische zijde zijn kleine oppervlakten door vrijwilligers nog actief als kalkgrasland beheerd, terwijl op het Nederlandse deel van de Sint-Pietersberg dat beheer vele decennia achterwege is gebleven en pas weer in 1995 door de Vereniging Natuurmonumenten structureel is opgepakt. Het beheer met mergellandschappen is evenwel al iets eerder ingezet. Enkele jaren voordat de Vereniging Natuurmonumenten ruim 90 hectare van de berg kreeg overgedragen heeft de Stichting Nieuwe Werkvormen al een vergelijkbaar beheer uitgevoerd. Het resultaat was desondanks dat de Nederlandse zijde op het eind van de twintigste eeuw geheel was verbost, terwijl aan Belgische kant sommige delen nog steeds open waren gebleven. Dit verklaart waarschijnlijk het voorkomen van de Gladde slang op de Belgische zijde en de afwezigheid van het dier in het noordelijke Nederlandse deel.

POPULATIEONTWIKKELINGEN

Hoewel er landelijk in het Meetnet Reptielen voor de Gladde slang een stabilisatie wordt aangegeven (JANSSEN & DE ZEEUW, 2011) neemt de soort in sommige gebieden significant toe. LENDERS (2008) constateert een bijna exponentiële toename voor de soort in het Meinweggebied voor zowel adulte als juveniele dieren. Dit wordt deels verklaard door een omslag in beheer waarbij in het Meinweggebied meer openheid is gecreëerd. Door bossen zijn verbindingzones aangelegd waarmee heidegebieden met elkaar verbonden zijn. De structuur van de heide is middels kleinschalig plaggen, maaien en kappen gevarieerder geworden. Door de vorming van nieuwe kapvlaktes en een sterke dunning van naaldbos, dit in het kader van de omvorming van productiebos naar een meer natuurlijke bostype, zijn migratiebelemmeringen weggenomen en treffen de dieren door de ontwikkeling van een gevarieerde kruidlaag nieuwe geschikte biotopen aan. Waarschijnlijk heeft de ingezette klimaatverandering voor deze warmteminnende dieren ook een positieve invloed op de ontwikkeling van de populaties gehad. Dezelfde factoren zorgen mogelijk op de Sint-Pietersberg voor een vergelijkbare toename van populatiegrootte en migratiemogelijkheden.

FIGUUR 3

De vrijgemaakte helling van het Plateau van Caestert aan de zijde van de Maas bij Thier des Vignes in 2013 (a en b) en recent zicht op de helling vanaf de overzijde van het kanaal (c) (foto's: Bert Kruyntjens).

FIGUUR 4

ENCI-groeve en de later ten behoeve van de mergelwinning afgegraven Coulisse in de jaren dertig van de vorige eeuw. De Coulisse is de beboste steilrand tussen de ENCI-groeve en de Maas (fotograaf: onbekend).

NATUURLIJKE DISPERSIE

Gladde slangen hebben een groot leefgebied nodig. Hun homerange kan 8-10 ha bedragen (LENDERS, 2008). Dit houdt in dat de dieren voortdurend de grenzen van hun leefgebied exploreren en zo nieuwe aangrenzende gebieden proberen te koloniseren. Of hier echt territoriaal gedrag aan ten grondslag ligt is niet voor de hand liggend; het heeft waarschijnlijk eerder te maken met de aanwezige dichtheden van prooidieren (hagedissen, muizen, kikkers). Deze natuurlijke dispersie leidt er toe dat dieren incidenteel tot ver buiten

hun bekende leefgebieden kunnen worden aangetoond. Zo werd een vrouwelijke Gladde slang gevonden langs een slootrand in agrarisch gebied op een kilometer buiten De Peel (KEIJRSERS & LENDERS, 2005) en wordt er uit de zuidrand van het Meinweggebied een duidelijke dispersie van vooral jonge dieren beschreven (SCHMITZ, 2012), waarbij sommige exemplaren op 1.900 m van bekende vindplaatsen werden aangetroffen.

Het voorkomen van de Gladde slang op het Nederlandse deel van de Sint-Pietersberg is in dat opzicht dan ook niet bijzonder. Zeker als daarbij in ogenschouw wordt genomen dat de dieren van het Plateau van Caestert al langer bekend zijn en zich daar (waarschijnlijk in lage aantallen) hebben weten te handhaven. Het bijzondere zit in het feit dat het biotoop aan de Nederlandse zijde van de grens mogelijk weer geschikt aan het worden is voor de soort. Met name het vrijkappen van de helling langs de Maas levert waarschijnlijk een grote bijdrage aan de natuurlijke dispersie van de dieren. De open taluds van het Albertkanaal zullen mogelijk als migratieroute gebruikt worden. Het gevonden dier werd weliswaar gezien op een

Nieuwe recente vondsten

Naar aanleiding van de waarneming van een Gladde slang op het Nederlandse deel van de Sint-Pietersberg organiseerde Ingo Janssen (Stichting RAVON) in samenwerking met de Herpetologische Studiegroep Limburg op 21 september 2013 een excursie naar de Sint-Pietersberg. Enkele dagen eerder waren er op de hellingen plaatjes uitgelegd die Gladde slangen graag gebruiken als schuilplaats. Onder de plaatjes en op de berg zelf werden deze dag echter geen slangen waargenomen. Nadat een deel van de deelnemers de thuisreis al had aanvaard, besloot een select groepje nog eens de in dit artikel beschreven vindplaats te bezoeken. En met succes: Peter Keijsers, Domin Dalessi, Sjuul Verhaegh, Hans

Moonen en Jaques Piters troffen in de tuin naast het huis een volwassen mannetje aan; in de voortuin werd een subadulte Gladde slang en een juveniel dier gevonden.

Deze vondsten tonen aan dat er al enkele jaren voortplanting van de soort aan de rand van de berg plaatsvindt en dat mogelijk al geruime tijd een (kleine) populatie dieren zich handhaaft aan de Nederlandse zijde van de grens. Tevens is het een stuk waarschijnlijker geworden dat de dieren de ruimtes tussen de silexblokken als overwinteringsplaats gebruiken. Het is dus alleszins de moeite waard om deze populatie in de toekomst te blijven volgen.

FOTO 1

Vangst van een subadulte Gladde slang (*Coronella austriaca*) door Sjuul Verhaegh (foto: Peter Keijsers).

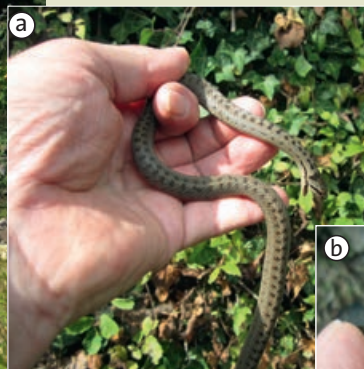

FOTO 2

Volwassen mannetje (a) en subadult (b) exemplaar, op 21 september 2013 gefotografeerd op de vindplaats (foto's: Peter Keijsers).

onnatuurlijke schuil- en zonplek, maar dat is bij deze soort wel vaker geconstateerd. De Gladde slang neemt genoeg met allerlei schuilplekken, waarbij de bebouwde omgeving niet wordt gemeden (LENDERS & KEIJSERS, 2009; SCHMITZ, 2012). Toch liggen hier duidelijke uitdagingen voor de beheerders van de Sint-Pietersberg. Door het bos aan de zuidoostzijde van de plateau rand open te houden en plaatselijk volledig te kappen ontstaan migratieroutes die van belang kunnen zijn voor een door de auteurs gewenste uitbreiding van de soort over de gehele Sint-Pietersberg. Daar zou in de toekomst ook de Muurhagedis (*Podarcis muralis*) van kunnen profiteren. Deze kwam vroeger voor op Thier des Vignes (KRUYN TIJNS, 1993); of de soort er nu nog zit is onbekend. Het kan zijn dat de soort er door het uitblijven van beheer verdwenen is. Het LIFE-project Hélianthème dat zich richt op het herstel van kalkgraslanden kan mogelijk een belangrijke bijdrage leveren aan het herstel van de biotoop voor Gladde slang en Muurhagedis.

VERDERE ACTIES

De tweede auteur is inmiddels gestart met het verspreiden van informatie aan alle bewoners aan het laatste stuk van de Lage Kanaal-

dijk. Middels een brief zijn zij op de hoogte gebracht van het bijzondere voorkomen van de slangen ter plekke. Daarbij is ook informatie over de Hazelworm (*Anguis fragilis*) afgegeven. Tevens is gevraagd medewerking te verlenen aan een inventarisatieonderzoek met behulp van tapijttegels om zo mogelijk nog meer dieren te kunnen aantonen.

DANKWOORD

We willen de familie Van de Beek, in wier voortuin de Gladde slang is aangetroffen hartelijk bedanken voor de medewerking bij de totstandkoming van dit artikel, zowel met het ter beschikking stellen van foto's als het geven van aanvullende informatie. Karine Letourneur raadpleegde voor ons de Nationale Databank Flora en Fauna. Dirk Bauwens deed dat voor het Belgische archief. Onze dank gaat ook uit naar Peter Engelen en Gabriël Erens die ons via hun netwerk op de hoogte brachten van de actuele verspreiding van de Gladde slang op de Belgische zijde van de Sint-Pietersberg. Jeroen van Delft, Peter Keijsers, Domin Dalessi en Sjuul Verhaegh gaven hun (wisselende) mening over het aantal slangen op de foto.

Summary

SMOOTH SNAKE REDISCOVERED ON DUTCH PART OF SINT-PIETERSBERG HILL

This article reports the first record of a Smooth snake (*Coronella austriaca*) in more than 50 years on the Sint-Pietersberg hill near Maastricht in the south of the Dutch province of Limburg. The habitat is discussed and related to the distribution of the species in nearby parts of Belgium. It is not clear to what extent the Albertkanaal, a shipping canal that divides the hill into two parts, forms a barrier to the dispersion of the species. The return of the Smooth snake to this part of the Netherlands may have been influenced by factors like climate change and favourable habitat management.

Literatuur

- BRONGERSMA, L.D., 1958. Mededelingen van de Commissie inzake Wetenschappelijk Onderzoek van de St.-Pietersberg. No. 37. Verslag over het faunistisch en floristisch onderzoek. *Natuurhistorisch Maandblad* 47(3/4): 31-37.
- CREMERS, J., 1929. Gladde slang, *Coronella austriaca* Laur. *Natuurhistorisch Maandblad* 18(8): 94.
- GRAITSON, E. & J.-P. JACOB, 2007. La Coronelle lisse *Coronella austriaca* (Laurenti, 1768). In: J.-P. Jacob, C. Percy, H. de Wavrin, E. Graitson, T. Kinet, M. Denoël,

M. Paquay, N. Percy & A. Remacle, Amphibiens et Reptiles de Wallonie. Aves – Raîne et Centre de Recherche de la Nature, des Forêts et du Bois, Namur: 244-255.

- GRÉGOIRE, L., P. WASSENBERG & A. GIJTENBEEK, 1949. Mededelingen over de Gladde slang op de Sint Pietersberg. *Natuurhistorisch Maandblad* 38(12): 119.
- GRÉGOIRE, L. & P. WASSENBERG, 1958. Mededelingen over Gladde slangen. In: Verslag van de maandvergadering te Maastricht op 2 april 1958. *Natuurhistorisch Maandblad* 47(3-4): 52-53.
- JANSSEN, I. & M. DE ZEEUW, 2011. Resultaten meetnet reptielen 2011. *Schubben & Slijm* 12: 12-15.
- KEIJSERS, P.L.G. & A.J.W. LENDERS, 2005. Het voortplantingsgedrag van de Gladde slang. Een ecologische studie in het noordelijk Peelgebied. *Natuurhistorisch Maandblad* 94(12): 263-268.
- KRUYN TIJNS, B., 1993. De Muurhagedis in het noordwesten van zijn areaal. *Natuurhistorisch Maandblad* 82 (4): 70-93.
- LENDERS, A.J.W., 1983. Reptielen en amfibieën. In: D.C. van Schaik, J. Heimans, F.H. van Rummelen, H. Schmitz, W. Verster, G.H. Waage & A. de Wever, De Sint Pietersberg; met een aanvullend gedeelte van 1938-1983. EF & EF bv, Thorn: 452-454.
- LENDERS, A.J.W., 1987. De Gladde slang (*Coronella austriaca* Laurenti, 1768) een typische vertegenwoordiger van kalkgraslanden? *Natuurhistorisch Maandblad* 76(3): 50-52.
- LENDERS, A.J.W., 1992. Gladde slang. In: J.E.M. van der Coelen (red.), *Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in Limburg*. *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Stichting RAVON; Maas-*

tricht, Nijmegen: 244-255.

- LENDERS, A.J.W., 2008. Populatie dynamica bij reptielen in relatie tot het terreinbeheer. Resultaten van een veldstudie over meer dan dertig jaar in Nationaal Park De Meinweg. *Natuurhistorisch Maandblad* 97(8): 161-168.
- LENDERS, A.J.W. & P.L.G. KEIJSERS, 2009. Gladde slang, *Coronella austriaca* Laurenti, 1768. In: H.J.M. van Buggenum, R.P.G. Geraeds & A.J.W. Lenders (red.), *Herpetofauna van Limburg. Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in de periode 1980-2008*. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht: 318-331.
- MARQUET, P.L., 1964. Enkele gegevens over de amfibien en reptielen van het Land van Caestert. In: J.W. Sluiter & P.F. van Heerd, Flora en fauna van Caestert, tussen Kanne en Ternaaien. Wetenschappelijke Belgisch-Nederlandse Commissie ter Bescherming van de St. Pietersberg, Luik: 59-60.
- SCHMITZ, H.A.J.M., 2012. Dispersie van Gladde slangen aan de zuidelijke rand van het Meinweggebied. *Natuurhistorisch Maandblad* 101(10): 200-204.
- SCHOPS, I., 1999. Amfibieën en Reptielen in Limburg. *Verspreiding, bescherming en herkenning*. Provinciaal Natuurcentrum Het Groene Huis, Genk.
- WAAGE, G.H., 1938. De dierenwereld op den Sint Pietersberg. In: D.C. van Schaik, J. Heimans, F.H. van Rummelen, H. Schmitz, W. Verster, G.H. Waage & A. de Wever, De Sint Pietersberg. N.V. drukkerij en uitgeverij Leiter-Nypels, Maastricht: 153-186.
- WILLEMSE, C., 1916. De reptiliën van Nederland. *De Levende Natuur* 21(7): 126-132.

MEDEDELING

Opmars Ringslang zet door

In het artikel "De Ringslang in het Wormdal, een grensgeval" (JANSSEN *et al.*, 2013) wordt ingegaan op de bescheiden opmars van deze soort in oostelijk Zuid-Limburg. Ruim een half jaar later zijn er enkele interessante ontwikkelingen te melden. Naast vele waarnemingen uit het Wormdal zelf zijn er nu ook meldingen van verkeersslachtoffers in Kerkrade (Haanraderweg) en uit het Duitse Wormdal ten noorden van Rimborg, waar soortspecifieke beschermingsmaatregelen (aanleg broeihopen) zijn uitgevoerd.

De Ringslang (*Natrix natrix*) lijkt zich dus noordwaarts uit te breiden in het Wormdal. Daarnaast liggen er ook twee meldingen voor uit de omgeving Vaals. Ten zuiden van het Platte Bosch werd in juli 2013 een overreden exemplaar gevonden en op 11 augustus 2013 werd er in een tuin in de bebouwde kom van Vaals een Ringslang gevangen (en weer losgelaten). Dit laatste dier vertoonde soortspecifiek afweergedrag (dood houden/akinese) om de twee plaatselijke katten om de tuin te leiden.

Bovenstaande meldingen bevestigen de opmars van de Ringslang in dit deel van Zuid-Limburg en we roepen hierbij iedereen

op om meldingen van Ringslangen door te geven via de diverse portalen zodat we deze opmars op de voet kunnen blijven volgen.

Ingo Janssen & Monique Vossen

Literatuur

- JANSSEN, I., R.P.G. GERAEDS, V.A. VAN SCHAIK, E. GOVERSE & L.C.J. PAULSSEN, 2013. De Ringslang in het Wormdal, een grensgeval. *Natuurhistorisch Maandblad* 102(2):21-25.

FIGUUR 1

Ringslang (Natrix natrix) uit Vaals (foto: Monique Vossen).

BOEKBESPREKING

WANHOOP NOOIT AAN VOORUITGANG Brieven van Jac. P. Thijssse

COESËL, M., 2012. Uitgeverij Boom, Amsterdam. 312 pagina's. ISBN 978 94 61055 77 4. Prijs € 19,90. Verkrijgbaar via de boekhandel.

Jac. P. Thijssse (1865-1945) is een van de belangrijkste grondleggers van de Nederlandse natuurbescherming. Spoorwerk naar de correspondentie van Thijssse door Marga Coesël, samensteller en schrijfster van *Wanhoop nooit aan vooruitgang*, leverde ruim 700 brieven op. Meer dan 200 ervan zijn in dit boek opgenomen. Daarbij heeft de schrijfster getracht een zo evenwichtig mogelijk beeld te geven van de persoon en het werk van Thijssse. De brieven bestrijken de periode 26 juni 1894 tot 7 januari 1945, de dag vóór zijn dood. De meeste betreffen de jaren 1940-1944. In het boek is alleen de

correspondentie van Thijssse opgenomen. Dit is wat mij betreft een goede keuze, zeker omdat hij een boeiende manier van schrijven had. De brieven zijn gericht aan een grote verscheidenheid van mensen. Voordat ze in het boek zelf aan bod komen, wordt een korte kenschets gegeven van het leven van Thijssse. Het boek wordt afgesloten met een

beschouwing over de correspondentie en de keuzes die voor dit boek zijn gemaakt.

De brieven laten goed zien hoe bevolegd Thijssse was en hoeveel energie hij stak in natuurbescherming. Hij liep over van de ideeën, ging onvermoeibaar door met het initiëren van de bescherming van waardevolle natuurgebieden en besteedde veel tijd aan de kopij voor de *Levende Natuur*. De brieven geven verder een beeld van de natuurbescherming in die dagen en van de beginjaren van Vereniging Natuurmonumenten. Thijssse correspondeerde hier veel over met Van Tienhoven, bestuurslid en later voorzitter van Natuurmonumenten. Zeer boeiend zijn ook de brieven uit de oorlogsjaren. Het werd toen voor Thijssse zowel lichamelijker als door de beperkingen die de oorlog met zich mee bracht, steeds moeilijker om zich actief met zijn passie bezig te houden. Toch bleef hij tot zijn dood uitermate betrok-

ken en zijn bemoeienissen gingen onvermoeibaar door. Dat Thijssse ook zeer betrokken was bij de natuur in Limburg blijkt uit verschillende van de brieven. Hij maakte zich zorgen over de uitbreiding van de mergelwinning, stoorde zich aan de ideeën over de aanleg van een stuwmeer in het Geuldal, uitte zijn teleurstelling over de ontginning van het Belfelder Broek en had veel Limburgse natuurgebieden, zoals Sint Jansberg, Leudal, De Zoom en vele gebieden in Zuid-Limburg op zijn verlanglijst staan. Het boek geeft niet alleen veel inzicht in de natuurbescherming in de eerste helft van de vorige eeuw, het geeft ook een goed beeld van de persoon Thijssse en welke actieve en positieve rol hij bij natuurbescherming heeft gespeeld. Bovendien leest het als een spannend jongensboek. Wat mij betreft een echte aanrader.

GUIDO VERSCHOOR

ONDER DE AANDACHT

ONTHULLING LEO BACKBIER-BANK BIJ DE KRUISBERG

Op zaterdag 14 september 2013 werden de ecoducten over de A2 bij de Kruisberg officieel geopend. Aan de buitenkant van de ecoducten loopt een nieuw wandelpad, gescheiden van het natuurdeel, om de dieren zoveel mogelijk rust te gunnen. De ecoducten vormen onderdeel van de ecologische verbindingssas tussen de Belgische Hoge Kempen enerzijds en de Duitse Eifel en Belgische Ardennen anderzijds. Ontsnippering op deze plaats over de A2, tussen het waardevolle Maasdal met haar bijzondere hellingen en natte milieus in het westen en het plateau in het oosten, is belangrijk omdat hier leefgebieden zijn gelegen van vele bijzondere diersoorten. Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (NHGL), en met name de Zoogdierwerkgroep, heeft hieraan in het verleden veel aandacht besteed. Er zijn vele onderzoeken gedaan en waarnemingen verzameld door talloze vrijwilligers. Een van die vrijwilligers, en zeker niet de eerste de beste, was Leo Backbier. Tijdens de opening werd daarom een zitbank onthuld, vernoemd naar deze natuurliefhebber en vooral -kenner. De bank staat boven op de Kruisberg, net voorbij horecagelegenheid Berggrust.

Leo Backbier werd in 1984 lid van het NHGL en bekleedde tussen 1991 en 1997 de functie van secretaris van de Zoogdierwerkgroep. Leo was een zoogdierexpert van grote klasse, zoals de zoogdierwerkgroep in 2006 over hem schreef: een autoriteit op Europees niveau. Leo schreef, vaak samen met zijn kompanen Willem Vergoosen, Steven Jansen en Ed Gubbels vele artikelen over zoogdieren. Veelal schreef hij voor het Natuurhistorisch Maandblad. Hij wordt hierin vaak genoemd als auteur of waarnemer waar het ging over de Hazelmuis, de Relmuis, de Grote Bosmuis, de Hamster ofwel Korenwolf, de Otter,

de Wasbeerhond, de Wasbeer, albino Egels, Wilde Zwijnen, de Steenmarter, de Boom-marter, de Bever en niet te vergeten de Lynx. Leo was niet onomstreden en zijn waarnemingen ook niet. Het leek aan het eind van de jaren '90 in de discussies of de prenten en de uitwerpselen nu wel of niet van een Lynx waren, erg veel op de recente discussies tussen gelovigen en ongelovigen over de waarnemingen van Wolven en Wilde katten. Leo was altijd vast overtuigd van zijn waarnemingen en trachtte dat ook goed te onderbouwen. Daarom deze bijzondere bank, om hem te gedenken voor zijn inzet voor de natuurbescherming en de noodzaak versnipperde natuurgebieden weer met elkaar te verbinden. Het is een mooi moment om Leo bijna 10 jaar na zijn overlijden een blijvende plek te geven op deze plaats.

Harry Tolkamp,
voorzitter Natuurhistorisch Genootschap

GRATIS NIEUW DIGITAAL KWARTAALTIJDSCHRIFT OVER DE NATUUR IN LIMBURG

“Wie sjoëën ós Limburg is”, dat zou toch iedereen moeten weten. Daarom is er nu een fonkelnieuw digitaal tijdschrift over de natuur in Limburg: *Limburg in Beeld*. Dit tijdschrift is bedoeld voor iedere (Limburgse) natuurliefhebber.

Limburg in Beeld schenkt aandacht aan de fraaie natuur die in de gehele provincie te vinden is. Pakkende natuurbeelden worden gecombineerd met inhoudelijke bijdragen over de vele natuurgebieden en soorten. Van de sprengenkampen op de Sint Jansberg en het doorstroommoeras in het Kempen~Broek bij Weert tot de orchideeën in de kalkgraslanden van Zuid-Limburg en de vogels in ieders tuin. In ieder nummer is een fraaie wandel- of fietsroute opgenomen, evenals tips voor een leuke dag uit bij een van de natuurorganisaties.

Limburg in Beeld nodigt echter vooral uit naar buiten te gaan en de vele mooie dingen in ‘onze eigen achtertuin’ te ontdekken. Iedereen kan overal gratis genieten van de natuur. Daarom is *Limburg in Beeld* ook gratis.

Word abonnee en ontvang een toegangscode waarmee u het blad kunt downloaden van de website. Het eerste nummer is op de website te bekijken zonder code. Kijk voor meer informatie op www.limburg-in-beeld.nl of stuur een mailtje om u aan te melden naar redactie@natuurportret.nl.

BINNENWERK BUITENWERK

OP DE INTERNETPAGINA WWW.NHGL.NL IS DE MEEST ACTUELE AGENDA TE RAADPLEGEN

• **ZATERDAG 2 NOVEMBER** leidt Robert Knops (verplichte opgave via tel. 045-4053261) voor de **Paddestoelenstudiegroep** een excursie naar de Wijlrebossen. Vertrek: 10.00 uur vanaf de parkeerplaats Kwakkerpool te Wijlre-Stokhem.

• **ZONDAG 3 NOVEMBER** leidt John Adams (tel. 045-5723169) voor de **Plantenstudiegroep** een wandeling door het oudste kuuroord van Nederland en de dalen van Geleen- en Caumerbeek. Vertrek: 10.00 uur vanaf de parkeerplaats Bovenste Caumer te Heerlen.

• **DONDERDAG 7 NOVEMBER** verzorgt

Carla Hanssen voor de **Kring Maas-tricht** een lezing over ‘Het werk van Staatsbosbeheer’. Aanvang: 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum, de Bosquetplein 7 te Maas-tricht.

• **VRIJDAG 8 NOVEMBER** is er een lezing van de **Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven**. Aan-

vang: 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

• **VRIJDAG 8 NOVEMBER** is er een varia-avond van de **Herpetologische Studiegroep i.s.m. Zoogdierenwerkgroep**. Aanvang: 20.00 uur in het Groenhuis, Godsweerderstraat 2 te Roermond

● **ZATERDAG 9 NOVEMBER** leidt Henk Henczyk (opgave verplicht via tel. 045-5428482) voor de **Paddestoelenstudiegroep** een excursie naar het Danikerbos. Vertrek om 10.00 uur vanaf de Manege Ten Eysden, Frans Erenslaan te Geleen.

● **ZONDAG 10 NOVEMBER** organiseert de **Molluskenstudiegroep Limburg** een excursie naar het Geuldal bij Meerssen. Vertrek om 10.30 uur vanaf Uitspanning De Nagtegaal, Gemeentebroek te Meerssen. Opgave verplicht bij Stef Keulen (tel. 045-4053602, biostekel@gmail.com).

● **MAANDAG 11 NOVEMBER** houden Jan en Anny Linden voor **Kring Heerlen**

een lezing met als onderwerp 'Zuid-Afrika'. Aanvang: 20.00 uur in Café Wilhelmina, Akerstraat 166 te Kerkrade-West.

● **WOENSDAG 13 NOVEMBER** is er een werkavond van de **Molluskenstudiegroep Limburg**. Aanvang: 20.00 uur in Maastricht. Opgave verplicht bij Stef Keulen (tel. 045-4053602, biostekel@gmail.com).

● **DONDERDAG 14 NOVEMBER** vertoont Peter Keijsers voor **Kring Roermond** een film over de herpetofauna van de Meinweg. Aanvang 20.00 uur in het GroenHuis.

● **VRIJDAG 15 NOVEMBER** verzorgt Jo-

han den Boer voor de **Plantenstudiegroep** een lezing met als onderwerp 'Planten en vlinders van het zuidelijk deel van het Centraal Massief'. Aanvang: 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

● **ZONDAG 17 NOVEMBER** leidt Pierre Grooten (tel. 045-5753032) voor de **Plantenstudiegroep** een herfstwandeling door het dal van de Selzerbeek. Vertrek: 10.00 uur vanaf restaurant Piet-Haan, Mamelis 6, 6295 NB Leimers.

● **WOENSDAG 20 NOVEMBER** is er een bijeenkomst van de **Vlinderstudiegroep**. Aanvang: 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

● **DONDERDAG 21 NOVEMBER** organiseert **Kring Venlo** een varia-avond. Aanvang: 19.30 uur in Kinderboerderij Hagerhof, Hagerlei 1 te Venlo.

● **VRIJDAG 29 NOVEMBER** houdt Stef van Rijn voor de **Vogelstudiegroep** een lezing over Wespenevies. Aanvang: 19.30 uur in De Ster, Raadhuisstraat 13, 6042 JK Roermond.

● **ZONDAG 1 DECEMBER** leidt Wil Willems (aanmelden via grotegelekwik@gmail.com) voor de **Plantenstudiegroep** een wandeling door Luik (B) met als thema's 'Kuren en parken'. Vertrek om 10.00 uur vanaf de achterzijde NS-station Maastricht, oostelijke ingang Meerssenerweg.

COLOFON

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

Onderscheiden met de Koninklijke Erepenningscommissie

DAGELIJKS BESTUUR

Harry Tolkamp (voorzitter), Denis Frissen (secretaris), Rob Geraeds (ondervoorzitter) & Linda Horst (penningmeester).

ALGEMEEN BESTUUR

Wouter Jansen, Nicole Reneerkens, Raymond Pahlplatz, Marian Baars, Stef Keulen, Pieter Puts, Wilfred Schoenmakers & Victor van Schaik.

KANTOOR

Olaf Op den Kamp, Jeanne Cuypers, Karine Letourneur & Roel Steverink.

ADRES

Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond, tel. 0475-386470 (kantoor@nhgl.nl), www.nhgl.nl.

LIDMAATSCHAP

€ 30,50 per jaar. Leden t/m 23 jaar & 65+ € 15,25; bedrijven, verenigingen, instellingen e.d. € 91,50. Okjen Weinreich (ledenadministratie@nhgl.nl). Rekeningnummer: 159023742. BIC: RABONL2U, IBAN: NL73RABO0159023742.

BESTELLINGEN/PUBLICATIEBUREAU

Publicaties zijn te bestellen bij het publicatiebureau, Marja Lenders (publicatiebureau@nhgl.nl). Losse nummers € 4,-; leden € 3,50 (incl. porto), themanummers € 7,-. ING-rekening: 429851. BIC: INGBNL2A, IBAN: NL31INGB0000429851.

STUDIEGROEPEN

FOTOSTUDIEGROEP

Bert Morelissen (foto@nhgl.nl).

HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

Sabine de Jong (herpetofauna@nhgl.nl).

LIBELLENSTUDIEGROEP

Jan Hermans (libellen@nhgl.nl).

MOLLUSKEN STUDIEGROEP LIMBURG

Stef Keulen (mollusken@nhgl.nl).

MOSSENSTUDIEGROEP

Paul Spreeuwenberg (mossen@nhgl.nl).

PADDESTOELENSTUDIEGROEP

Henk Henczyk (paddestoelen@nhgl.nl).

PLANTENSTUDIEGROEP

Olaf Op den Kamp (planten@nhgl.nl).

PLANTENWERKGROEP WEERT

Jacques Verspagen (weert@nhgl.nl).

SPRINKHANENSTUDIEGROEP

Wouter Jansen (sprinkhanen@nhgl.nl).

STUDIEGROEP ONDERAARDESE KALKSTEENGROEVEN

Hans Ogg (sok@nhgl.nl).

VISSENWERKGROEP

Victor van Schaik (vissen@nhgl.nl).

VLINDERSTUDIEGROEP

Mark de Mooij (vlinders@nhgl.nl).

VOGELSTUDIEGROEP

Nicole Reneerkens (vogels@nhgl.nl).

WERKGROEP DRIESTRUIK

Wouter Jansen (driestruik@nhgl.nl).

ZOOGDIERENWERKGROEP

Bert Morelissen (zoogdieren@nhgl.nl).

KRINGEN

KRING HEERLEN

John Adams (heerlen@nhgl.nl).

KRING MAASTRICHT

Bert Op den Camp (maastricht@nhgl.nl).

KRING ROERMOND

Math de Ponti (roermond@nhgl.nl).

KRING VENLO

Frans Coolen (venlo@nhgl.nl).

KRING VENRAY

Patrick Palmen (venray@nhgl.nl).

STICHTINGEN

STICHTING NATUURPUBLICATIES LIMBURG

Uitgever van publicaties, boeken en rapporten (snl@nhgl.nl).

STICHTING DE LIERELEI

Projectbureau voor onderzoek van natuur en landschap in Limburg (lierelei@nhgl.nl).

STICHTING IR. D.C. VAN SCHAÏK

Stichting voor het beheer van onderaardse kalksteengroeven in Limburg. Postbus 2235, 6201 HA Maastricht (vanschaikestichting@nhgl.nl).

STICHTING NATUURBANK LIMBURG

Stichting voor het beheer van de waarnemingsgegevens van het NHGL (natuurbank@nhgl.nl). Waarnemingen doorgeven: www.natuurbank.nl

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

REDACTIE Olaf Op den Kamp (hoofdredacteur), Henk Heijligers, Jan Hermans, Martine Lejeune, Ton Lenders, Arjan Ova & Guido Verschoor (redactie@nhgl.nl).

RICHTLIJNEN VOOR KOPIJ-INZENDING

Diegenen die kopij willen inzenden, dienen zich te houden aan de richtlijnen voor kopij-inzending. Deze kunnen worden aangevraagd bij de redactie of zijn te bekijken op www.nhgl.nl.

LAY-OUT & OPMAAK Van de Manakker, Grafische communicatie, Maastricht (mvandemanakker@xs4all.nl).

EDITING SUMMARIES Jan Klerkx, Maastricht.

DRUK SHD Grafimedia, Swalmen.

COPYRIGHT Auteursrecht voorbehouden.

Overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0028-1107

provincie limburg

Het uitgeven van het Natuurhistorisch Maandblad wordt mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de provincie Limburg.

LIMBURGSE VOGELS 2013

Eind november verschijnt de nieuwe editie van het vogeltijdschrift Limburgse Vogels. Deze uitgave neemt de lezer mee door een scala van vogelonderzoeken en waarnemingen.

Het openingsartikel maakt de balans op van 22 jaar provinciale broedvogelmonitoring. Aan de hand van acht groepen worden de broedvogels van Limburg beschreven. Van uitersten zoals de verdwenen soorten, via stabiele broedvogelsoorten naar te verwachten nieuwkomers. Er wordt een vergelijking gemaakt met de in 1999 in Limburgse Vogels verschenen balans van de Limburgse broedvogels.

Volgende artikelen besteden aandacht aan de grote groep overwinterende Velduil en Sittard in 2012, de Boerenzwaluw (vogel van het jaar 2011), het voorkomen van de Grote Zee-eend in Limburg en het ringonderzoek aan broedende Kokmeeuwen en Visdieven bij Stevensweert. De traditionele blik in de historie ontbreekt niet: Vier generaties van de familie Vallen waren en zijn actief met vogels. De langjarige reeks artikelen over voorjaarsfenologie en zeldzame broedvogels wordt voortgezet. Voor de eerste keer krijgen aantallen en verspreiding van kolonievogels in Limburg een eigen overzicht. Te denken valt hierbij aan soorten als Oever- en Huiszwaluw, Roek, Blauwe Reiger, Kokmeeuw en Visdief. Het onderdeel "Bijzondere waarnemingen" beschrijft de Bruinkopdiksnavelmees als nieuwe Limburgse broedvogel en de Hop die in

2012 op de Hamert broedde. Daarnaast wordt de herkomst van verschillende gekleurde vogels in de omgeving van de Hamert geschetst. Een Roodmus in Midden-Limburg en de eerste Grauwe Fitis voor Limburg krijgen aandacht. Er waren dit voorjaar ongekend veel doortrekkende Kraanvogels en dit najaar topdagen van doortrekkende Wespendien. Ook wordt de lezer opgeroepen om van kleureringen voorziene Geelgorzen te melden. In de rubriek "Vogelwaarnemingen" worden de opmerkelijke waarnemingen van dit jaar op een rijtje gezet. De Limburgse vofotografen presenteren hun mooiste werk bij de artikelen en op aparte fotopagina's.

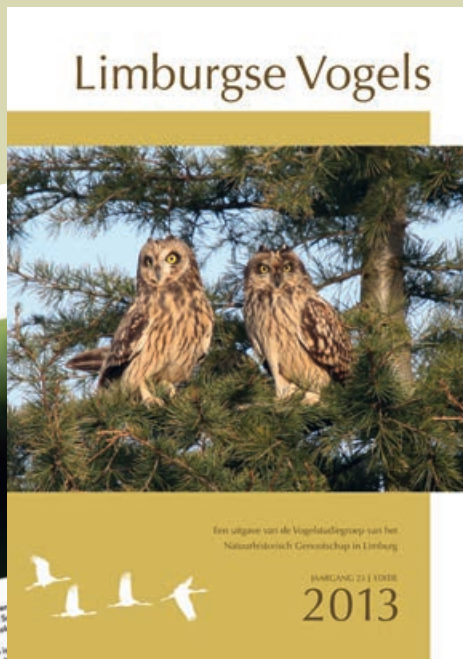
BESTELINFORMATIE

Editie 2013 van Limburgse Vogels is te bestellen voor € 15 (inclusief verzendkosten); leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg betalen slechts € 12,50 (inclusief verzendkosten).

Dit bedrag kunt u overmaken op ING-bank 1134234 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg o.v.v. 'Limburgse Vogels 2013'.

Voor België gelden dezelfde bedragen, eveneens onder vermelding van Limburgse Vogels 2013 en IBAN: NL92 INGB 0001 1342 34 en BIC: INGBNL2A.

Het tijdschrift is tevens tegen de afhaalprijs van € 10 verkrijgbaar tijdens de avond van de Vogelstudiegroep in Roermond op 29 november, tijdens de Sovon-dag in Ede op 30 november en nadien op het kantoor van het NHGL in Roermond.

INHOUDSOPGAVE

- 317** 100 JAAR PLANTENTUIN VAN HET NATUURHISTORISCH MUSEUM MAASTRICHT
Deel 2. Naoorlogse jaren tot heden
Nigel Harle
In het tweede deel van de artikelen over de 'De Wevertuin' van het Natuurhistorisch Museum Maastricht die in 2013 zijn honderdjarig bestaan viert wordt ingegaan op de naoorlogse ontwikkelingen tot op heden. In deze periode verschuift de aandacht van individuele soorten naar planten in hun ecologische samenhang, en wordt de tuin ook belangrijker voor het natuuronderwijs dat in het museum wordt gegeven. De museumtuin is tevens een 'groene oase' in de oude stadskern van Maastricht en hierop wordt ook ingegaan.
- 325** DE GLADDE SLANG TERUG OP HET NEDERLANDSE DEEL VAN DE SINT-PIETERSBERG
A.J.W. Lenders & B. Kruyntjens
Door toeval werd in april 2013 een Gladde slang (*Coronella austriaca*) op het Nederlandse deel van de Sint-Pietersberg ontdekt. Dit artikel beschrijft deze vondst, de eerste sinds 50 jaar, en plaatst haar in een historisch en internationaal perspectief. In een kader wordt ingegaan op meer recente vondsten van Gladde slangen in hetzelfde gebied.
- 330** MEDEDELING
- 330** BOEKBESPREKING
- 331** ONDER DE AANDACHT
- 331** BINNENWERK BUITENWERK
- 332** COLOFON

Foto omslag:

Zomerse blik op de plantentuin van het Natuurhistorisch Museum Maastricht, met onder andere Betonie (*Stachys officinalis*), Goudgele honingklaver (*Melilotus altissimus*) en Zwarte toorts (*Verbascum nigrum*) (foto: Nigel Harle).